

A kisvárosok szerepe a munkaerő-ingázásban

The role of small towns in the spatial mobility of labour force according to the commuting

Pirisi Gábor

Pécsi Tudományegyetem

E-mail:

pirisig@gamma.ttk.pte.hu

Kiss Balázs

Pécsi Tudományegyetem

E-mail:

kissb89@gamma.ttk.pte.hu

Máté Éva

Pécsi Tudományegyetem

E-mail:

mate.eva@gamma.ttk.pte.hu

Kulcsszavak:

kisváros,
ingázás,
munkaerőpiac,
vonzáskörzet

A kisvárosok mindig is sajátos, átmeneti helyzetben voltak a településhálózatban, különösen Magyarországon számos ellentmondást hordozó városhálózatában. Bármennyire is lehetnek kétségek a kisvárosok urbánus jellegének tekintetében, funkcióik közül a helyi munkaerőpiac központjaként betöltött szerepük a vidék iparosítása óta megkérdőjelezhetetlen. A kisvárosokat jellemző kedvezőtlen demográfiai folyamatok, a bizonyos társadalmi és gazdasági szempontból jelentkező zsugorodás ismeretében feltételeztük, hogy azok tükröződnek a térségi foglalkoztatási szerepkörökben is. A 2011. évi, valamint összevetésként a 2001. évi népszámlálás ingázási adataira támaszkodó vizsgálataink azonban nem igazolták az említett szerepkörök visszaszorulását, a kisvárosok ingázási központként betöltött szerepe – néhány kivételtől eltekintve – változatlanul szerény maradt. A kisvárosokból a nagyobb városok felé irányuló, növekvő ingázás ugyanakkor jelzi a helyi munkaerő-kereslet és -kínálat összeegyeztethetetlenségét, és részben magyarázza a növekvő elvándorlást is.

Small towns have always played a specific, intermediate role in the settlement system. In Hungary, the controversial structure of the city network makes this role even more complicated and actually more important. Whatever reservations we might have concerning the urban character of small towns, it cannot be doubted that they have played, among their functions, a central role in the local labour market since the beginning of rural industrialization. Knowing the unfavourable demographic trends characteristic of small towns and the contraction appearing from a certain social and economic point of view, we assume that these are reflected in the regional employment roles as well. However, our investigations based on the comparison of commuting data from the censuses of 2011 and 2001 did not confirm the marginalization of these roles, because - apart from some exceptions - the role of small towns as commuting centres remained modest. However, the rise in commuting from small towns to larger cities indicates that the local labour supply and demand are not compatible with each other and this partly explains the increasing outmigration as well.

Keywords:
small town,
commuters,
labour market,
catchment area

Beküldve: 2016. április 29.

Elfogadva: 2016. június 1.

Bevezetés

A tanulmány szerzőinek egyike a kisvárosok differenciálódását vizsgáló doktori értekezésében (Pirisi 2009b) kimutatta a kisvárosok térségi foglalkoztatási szerepkörének rendszerváltozás utáni évtizedben bekövetkezett relativizálódását. A vizsgált szerepkör a tervgazdálkodás időszakában bontakozott ki erőteljesen, amikor is a modernizáció vidéken olyan folyamatokat indított el a munkaerő (tágabb értelemben a vidéki társadalom) átrétegződésében, amelyek következtében az ingázás – kisvárosi vonzás-körzetekben is – jellegadó tényezővé vált. Legnagyobb részét a kisvárosok iparosítása érdekében tett erőfeszítések, másrészt a mezőgazdaság „szocialista” átszervezése, il-

letve modernizációja, nagyüzemi jellegűvé és iparszerűvé válása határozta meg a munkaerőpiac térszerkezetének átalakulását. A foglalkoztatási szerepkörben 1990-es években tapasztalható megroppanás a kisvárosok központi szerepének egyik legfontosabb alappilléret kezdte ki, és előrevetítette e települések ezredforduló óta tapasztalható zsugorodását (Pirisi–Trócsányi 2015).

A 2011. évi ingázási adatok birtokában több kutató publikált olyan elemzéseket, amelyekben a területi munkaerő-mobilitás egyre részletesebb és nagyobb felbontású képét rajzolták meg (Hardi 2015, Kovács et al. 2015, Pénzes 2013). Jelen tanulmány ugyanakkor módszertani és elméleti alapvetéseiben eltér ezektől, mivel kérdésfelvetésében elsősorban nem migrációs, hanem településföldrajzi jellegű, továbbá kiindulópontját és fókuszát a kisvárosok jelentik. Korábbi vizsgálatunk alapján (Pirisi 2009a) némi meglepődéssel állapíthattuk meg, hogy nemcsak a nagyvárosi agglomerációkhoz kötődő vagy ahhoz közeli kisvárosok tekinthetők nettó munkaerő-kibocsátónak, térségi szerepkört egyre kevésbé betöltőnek, hanem olyan települések is, melyeket földrajzi környezetük erre kijelölne, mint például Belső-Somogy tipikusnak tekinthető kisvárosai (Marcali, Nagyatád stb.). Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy a kisvárosok helyzete hogyan változott a munkaerőpiac 2001 és 2011 közötti térségi átrendeződésével párhuzamosan? Mennyire egységesek a folyamatok kisvárosi szinten, és ha igen, a nyertesek vagy a vesztesek között találjuk-e őket? Képesek voltak-e megőrizni vagy kiterjeszteni foglalkoztatási szerepkörüket, vagy a – gazdasági szerepkörökben is megmutatkozó – demográfiai hanyatlás erre a funkcióra is rányomja bélyegét?

Kisvárosok és a foglalkoztatási szerepkör

A kisvárosok fogalmával a korábbi években több alkalommal is foglalkoztunk, például e folyóirat hasábjain is (Pirisi 2009b). A formális és a funkcionális városfogalom kettségessége, a hazai urbanizáció mennyiségi és minőségi problémái meglehetősen gyakori témái a hazai településföldrajzi tanulmányoknak (Beluszky–Győri 2006, Trócsányi et al. 2007, Tóth 2008, Dövényi 2009, Kovács 2010). Akár az általunk megfogalmazott definíciót, mely szerint a városias jelleg több dimenzióban jelenik meg, akár egy konzervatívabb, a központi szerepkörök elsőbbségét hangsúlyozó megközelítést veszünk alapul, aligha vitatható, hogy a foglalkoztatás, a vonzáskörzet településeinek munkaerőpiacán megmutatkozó kínálati többlet felszívása jelentős eleme a kisvárosok hagyományos funkcióinak. Meglehetősen általános az a megállapítás, miszerint a kisvárosi gazdasági funkciók közül a foglalkoztatás a vidék fejlődésének egyik legfontosabb eleme (Elsasser 1998, Vaishar 2004, Zuzańska-Żyśko 2005, Konecka et al. 2010, Ježek 2011), amely végső soron egy jól kifejezhető és „vállalható” kompromisszum eredménye. *A településföldrajz klasszikus, Mendöl Tibor által megfogalmazott tétele – miszerint a település a lakó- és a munkabehely térbeli egysége – a gazdasági és a lakófunkciók térbeliségét meghatározó tényezők változásának nem mindig egy irányba mutató tendenciáival és változó dinamizmu-*

sával összefüggésben ma már egyre kevésbé érvényes, éppen ezért a vidék XX. századi modernizációjában a kisváros tűnt az ideális középútnak. A falusi foglalkoztatás alappilléreinek tekinthető mezőgazdaságban a foglalkoztatottak 1970-es években mért 24%-os aránya a korszerűbb termelési feltételek és az átalakuló gazdálkodási szerkezet miatt 2011-ig 4,9%-ra olvadt. A falusi települések számára a modernizációval együtt járó foglalkoztatási átrétegződés esélyei mind az ipar, mind a szolgáltatások szempontjából objektív okok miatt helyben igen korlátozottak voltak. A népesség (legalább részbeni) megőrzésére, a falu életképességének fenntartására így a helyben kínálkozó munkalehetőségek megfogyatkozása nyomán a napi ingázás tűnt az aránylag legkevésbé fájdalmas lehetőségnek. Ehhez pedig a térségek többségében az egyedülként elérhető, „járásnyi” távolságra lévő, még a hazai vicinálisok lassú tempójával is naponta elérhető kisvárosok kínáltak megoldást. A kisvárosok munkahelyekkel történt „feltőkésítése”, saját kínálatukat lényegesen meghaladó keresleti potenciál létesítése ezért a vidék hosszú távú megmaradásának egyetlen eszközévé vált.

Ez a folyamat egyébként nem volt könnyű és magától értetődő. A tőkekoncentráció és a modernizáció kínosan vontatottan haladt a kiegyezés utáni időszak kisvárosaiban, ahol nagyon kevés volt a jelentős méretű ipari telephely (Lettrich 1965, Beluszky 2007), a kisipar megmaradt domináns szervezeti formának (Horeczki 2014). Tőkés jellegű, igazán korszerű fejlődést akkoriban e településkategóriában inkább csak a kitermelő- és – a tradicionálisabb kisvárosokban – az élelmiszeripar tudott felmutatni. Ugyancsak tradicionális keretek között maradt a kereskedelem és a kapcsolódó szolgáltatások, ugyanakkor jelentős előrelépés történt a közszolgáltatások terén, egyrészt a kiépülő humán infrastruktúra, másrészt az e tekintetben sem elhanyagolható vasút révén (Majdán 1995).

Jelentős változást csak a tervgazdálkodás második időszaka hozott a vidék célzott iparosításával, annak minden ismert ellentmondásával együtt (Barta 2002). A folyamat párhuzamosan zajlott a központi szerepkörök hierarchiaszintekhez rendelt megerősítésével, amely elsősorban a humán szolgáltatások területén járt új munkahelyek létrejöttével. Ez utóbbi elem egyébként a kisvárosok munkaerőpiacának egyik legstabilabb tényezőjévé vált. A rendszerváltozás erre vonatkozó hatásait – többek között – Molnár Ernő (2015a, 2015b) és mások (Majdánné Mohos–Stefán 2009) esettanulmányai-ból ismerhetjük meg részletesen. A helyi tapasztalatok nagyon eltérőek, de megállapíthatjuk, hogy a kisvárosok a piacgazdasági átmenetben szinte teljesen elvesztették mezőgazdasági munkahelyeiket (Bihari–Kovács 2006, Nagy 2007, Nagy et al. 2015).

A 2011. évi népszámlálás ingázási adatainak elérhetővé válásával több tanulmány is foglalkozott (elsősorban jelen folyóirat hasábjain), rámutatva a területi folyamatok dinamikus elemzésének igényére. A megjelent munkák nagymértékben hozzájárultak az ingázással kapcsolatos térbeli folyamatok megértéséhez, eloszlatva a témával kapcsolatos nem egy kételyt, esetleg tévhitet.

Az írárok köre a Kiss–Szalkai szerzőpáros (2014) országos folyamatokat rendíthetetlen alapossággal és történeti kitekintéssel leíró munkájától, Kovács Zoltán és szerzőtársai (2015) hasonló, a területi viszonyokat és a térbeli kapcsolatokat kidomborító tanulmányán át egészen Hardi Tamás (2015) klasszikus földrajzi elemzéséig terjed. Jelent meg továbbá a munkaerőpiaci vonzáskörzeteken alapuló térfelosztás is, amely egy nagyon izgalmas kísérlet az adatok ilyen jellegű felhasználására (Pénzes et al. 2014), és közvetlen szellemi örököse a 2001. évi népszámlálás vonatkozó adataiból építkező RePus projektnek (Ferencsik 2007, Radvánszki–Sütő 2007). Utóbbiak talán a legközelebbi rokonai jelen tanulmányunknak, azonban a két tanulmány célja nem teljesen azonos: mi mindössze egy speciális szeletét mutatjuk be a hazai területi folyamatoknak, a minden településre kiterjedő érvényesség igénye nélkül, illetve éppen azokkal a területekkel foglalkozunk részletesebben, amelyeket a helyi munkaerőpiaci vonzáskörzetek (LLS) módszertana talán inkább elfedne, mint felszínre hozna.

Módszertani megfontolások

Jelen vizsgálatunk ugyan országosnak tekinthető, de csak a települések egy kisebb csoportjára, nevezetesen a kisvárosok térbeli folyamataira irányul. Ahogy korábbi munkáinkban (Pirisi 2009a, 2009c, Pirisi–Trócsányi 2015), úgy most is *kisvárosoknak tekintjük mindazon településeket, amelyek 2011-ben városi jogállással rendelkeztek, és ugyanekkor a népességszámuk a 30 ezer főt nem haladta meg*. Tisztában vagyunk vele, hogy ez a lehatárolás vitatható, hiszen mindkét küszöböt viszonylag önkényesen határoztuk meg. Ha el is tekintünk a várossá nyilvánítások miatti létszámgyarapodástól, 2001 és 2011 között a felső, 30 ezer fős küszöb alá csökkent a következő városok népessége: Kiskunfélegyháza, Ajka, Orosháza, Kazincbarcika és Szentes, Esztergom pedig „kinőtte magát” ebből a kategóriából. Elsősorban Beluszky Pál (1999) kutatásai alapján létezik ugyan a kisvárosok csoportjának egy funkcionálisan elkülönített „listája”, de elsősorban már az akkori vizsgálatok által is aránylag szűk körű középvárosi csoport kiürülése (az ide tartozó, a nem megyeszékhely települések időközben sem nyertek megfelelő térszervezési funkciót, népességük többnyire – lényegében az agglomerációk tagjait leszámítva – határozottan fogyatkozik) miatt úgy gondoljuk, hogy indokolt a kisvárosok körét lényegesen tágabban meghatározni. Ennek részletes elemzése azonban meghaladja e tanulmány kereteit.

Egyetlen további feltételt állítottunk még: kizártuk a vizsgálatból a feltételeknek megfelelő, de hivatalosan valamely nagyvárosi agglomerációba sorolt kisvárosokat. Ez utóbbi peremfeltétel meghatározása azért volt szükséges, mert a nagyvárosok vonzáskörzetében található szatellitvárosok térbeli kapcsolatai meglehetősen egyirányúak – amit például a fővárosunkat körülvevő agglomerációt egységes térségként elismerő tervezési és törvénykezési gyakorlat is megerősít (Lakatos–Kapitány 2015) –, illetve társadalmi-gazdasági jellemzőik is nagyfokú hasonlóságot mutatnak egymással, azon-

ban eltérnek a többi kisvárostól. Hazánk többi városától megkülönbözteti őket a befoglaló térség elmélyült térbeli munkamegosztása és az az erős integráció, mely lakosai térpályáiban is megmutatkozik. Ennél fogva ezek a települések nem hagyományos kisvárosi szerepeket látnak el, illetve nem az előző fejezetben röviden ismertetett, sajátos fejlődési pályát járták be, a Budapestet övező térségre sokkal inkább a policentrikus városi fejlődés, a posztsuburbanizáció jelenségei érvényesek (Keserü 2013).

Az így meghatározott kisvárosi kör (259 település) térségi szerepeinek változását a legutóbbi két népszámlálás során felvett ingázási adatok segítségével követtük nyomon, kitüntetett figyelemmel a dinamikus elemzésekre. A két felvétel között eltelt időszakban azonban igen jelentős változások történtek a külső gazdasági környezetben, e tekintetben egy vízszintes S-alakú görbe mutathatná a feltételek és a körülmények változását, míg mi annak lenyomatát – az ingázást – csak egy egyenes vonallal tudjuk ábrázolni.

A vizsgálat alapját a KSH által rendelkezésünkre bocsátott ingázási adatbázis jelentette, amelyben valamennyi, a népszámlálások (2001, 2011) alkalmával regisztrált foglalkoztatott lakó- és munkahelye szerepelt. Az utóbbi két népszámlálás egy új kategória megjelenését is magával hozta, jelesül a „változó településen dolgozók” csoportját, akik a foglalkoztatottak egyre nagyobb hányadát teszik ki: 2001-ben a munkavállalók 3,9, 2011-ben 4,9%-át. Így kardinális kérdés, hogy az adatok elemzése során ez az arány melyik oldalon jelenik meg. A Kiss–Szalkai szerzőpáros (2014) bemutatta, hogy a változó településen dolgozóknak a lakóhelyükön foglalkoztatottakhoz való hozzáadása okozza a legkisebb kárt, mi mégis a kiingázók csoportjához számítottuk őket. Vizsgálatunkban mindössze a települések egy kisebb részhalmazát térképeztük fel, így az ingázási mérleg két serpenyőjének egyensúlytalansága nem torzította az eredményeket. Bár elismerjük, hogy feltételezhetően a változó településen dolgozók nagyobbik hányada a lakóhely településén vállal munkát, ugyanakkor e csoport munkáját valóban nem a lakóhelyén végzi, még ha a telephely, ahova bejár, ott is található.

A kisvárosok munkaerőpiaci mérlegének általános jellemzői

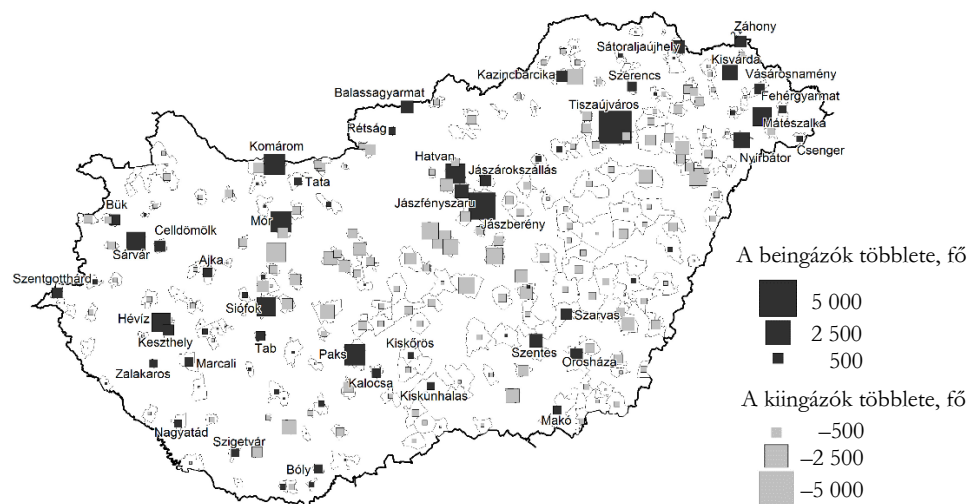
Területi elemzések esetén fontos előrebocsátani, hogy a 2001 és 2011 közötti időszakot a foglalkoztatás bővülése jellemezte, a népszámlálás során összeírt munkavállalók száma több mint 250 ezer fővel, vagyis 6,8%-kal gyarapodott. Vizsgálatunk szempontjából azonban talán ennél is fontosabb, hogy mindeközben 1,1-ről közel 1,4 millió főre emelkedett azoknak a száma, akik nem a lakóhelyükön rendelkeztek bejelentett munkahellyel. Számuk természetesen nem egyezik meg a napi ingázók számával és tartalmazza a (földrajzilag) változó munkahelyen, valamint az ideiglenesen külföldön dolgozók (a népszámlálás idején még nem ennyire jelentős) számát is. A külföldről beingázók számát és jelentőségét sem áll módunkban bemutatni. Ezek figyelembevételével alaptézisként megállapíthatjuk, hogy a kisvárosok helyzetét egy bővülő és integrálódó munkaerőpiacon belül kell vizsgálni.

Első ránézésre ennek hatásai messzemenően megfigyelhetők a kisvárosokban is. A munkavállalók száma emelkedett (miközben a vizsgált kisvárosi népesség száma mintegy 6%-kal csökkent), a 40 ezernél valamivel több új munkavállaló mintegy 5%-os bővülést jelentett. Ez az arány a kisvárosok kismértékű visszaszorulását jelzi, ennél is fontosabb azonban, hogy a vizsgált kisvárosok (ne feledjük, ez a minta már nem tartalmazza az agglomerációkhoz sorolt településeket!) munkaerő-ingázási mérlege negatív: az elingázók száma 2001-ben 21 ezer, 2011-ben már 32 ezer fővel haladta meg a beingázókét. Ugyan ez a hiány arányaiban nem igazán jelentős (az összes kisvárosban élő foglalkoztatott 2,6, illetve 3,8%-a), mégis a vizsgált kisvárosok alig egyharmada rendelkezik pozitív mérleggel.

1. ábra

A vizsgált kisvárosok munkaerő-ingázási mérlege, 2011

Balance of commuters in the observed small towns, 2011

Az 1. ábra további sajátosságokat is mutat:

1. Erőteljes a koncentráció, ugyanis a pozitív mérleggel rendelkező kisvárosok ingázási többletének mintegy felét mindössze 10 város „produkálta”, míg a másik oldalon a 10 legnagyobb kibocsátó város csak a veszteség 20%-ért „felelős”.
2. A kiemelkedő térségi foglalkoztatási központként jellemezhető települések egy része erőteljes, a szocializmusból „átmentett” (Kazincbarcika, Paks, Tiszaújváros, Ajka), vagy újonnan nyert és a rendszerváltás után kiteljesedett (Szentgotthárd, Mór, Tab, Komárom) ipari funkcióval rendelkezik, vagy turisztikai szolgáltató szerepkörök által meghatározott (Siófok, Hévíz, Bük). Találunk közöttük azonban a klasszikus kisvárosi gazdasági szerkezetet meglehetősen jól reprezentáló településeket is (Balassagyarmat, Szigetvár, Marcali, Sárvár, Sátoraljaújhely stb.).

3. A területi eloszlásban is kirajzolódnak az iparilag dinamikus, tőkebefektetések által preferált térségek (legalábbis néhány város erejéig).
4. A központi szerepkörökben jól funkcionáló kisvárosok ugyanakkor megjelennek kifejezett válságtérségekben is. Az utóbbiak körébe tartoznak a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kisvárosok (ezek egyébként számos más tradicionális szerepkörben is erősnek bizonyultak korábbi vizsgálatainkban (Pirisi 2009a), valamint Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből Szerencs és Sátoraljaújhely, a Dél-Alföld nagy hagyományokkal rendelkező, leginkább lecsúszott középvárosnak tekinthető települései (Makó, Orosháza, Szentés, Szarvas), vagy a Dél-Dunántúlról Szigetvár, Marcali és Nagyatád.

Az előbbiek inverze is figyelemre méltó:

1. Budapest munkaerőpiaci vonzása természetesen messze túlnyúlik az agglomeráció hivatalos határain (mint ahogy az elmúlt évek komplexebb kutatásai is ehhez hasonló eredményre vezettek – Tóth 2014), és hasonló megfigyeléseket tehetünk néhány, agglomerációba nem besorolt, de valamely nagyvároshoz szoros szálakkal kötődő kisváros esetében is (például Szentlőrinc Baranya megyében, Sándorfalva Szeged mellett, a közép-békési településeggyüttes tagjai stb.). Találhatunk továbbá „bukott iparvárosokat” (Komló, Várpalota, Sajószentpéter, Bányaterenyé stb.).
2. Jellegzetesek az alföldi mezővárosok (feltűnő a Nagykunság városainak differenciálatlan, egységesen és többnyire enyhén negatív mérlege), és persze számos, kis méretű, funkcióhiányos település.
3. Nagy számban találunk ugyanakkor jelentős tradíciókkal rendelkező, valódi, központi szerepköröket felmutató kisvárosokat is a nettó kibocsátók között, például Siklós, Szécsény, Kőszeg, Zirc, Tapolca vagy Barcs.

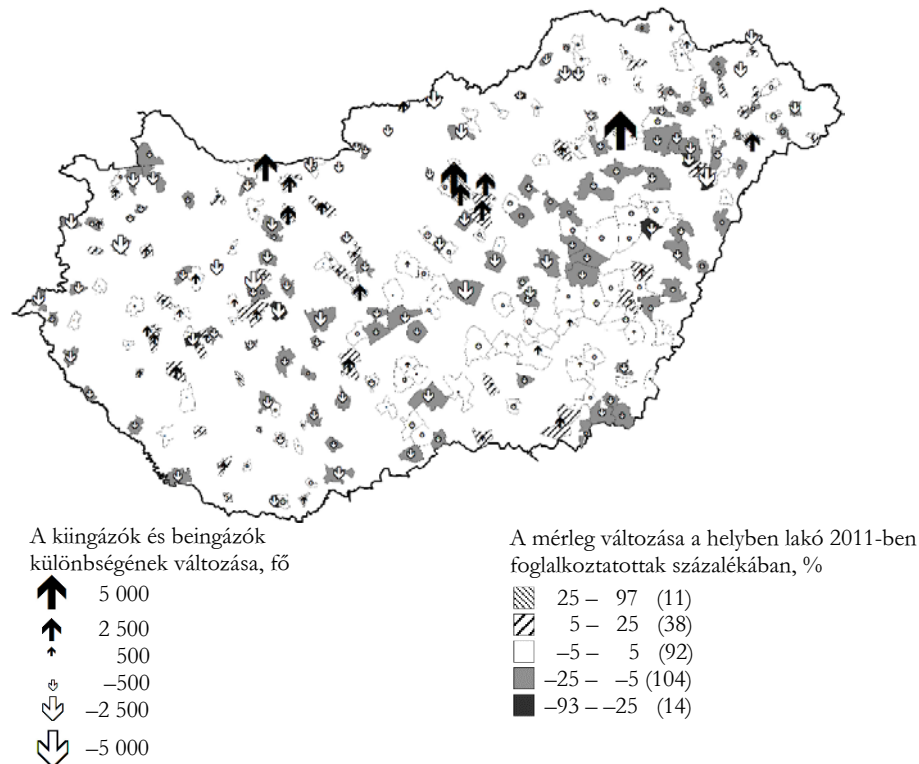
További jellemzőket tárhatunk fel annak vizsgálatával, hogy ez az egyenleg hogyan változott a két népszámlálás között. Viszonylag erős, $r^2=0,6$ -os korreláció mutatható ki a 2011. évi mérleg és annak 2001 óta történt változása között. Ez másként kifejezve azt jelenti, hogy a kisvárosi állomány differenciálódása folytatódott ebben az időszakban (is), és a különbségek jelentősen nőttek a települések között. A mérleg 89 esetben javult és 170 esetben romlott, 43 olyan kisváros van, amelyik képes volt javítani negatív mérlegén, viszont 134 település tovább rontotta azt. A 2. ábrának az 1. ábrával történő összevetése azt mutatja, hogy pozíciójuk javítására elsősorban azok a városok voltak képesek, amelyeket az előbbiekben jelentős, új feldolgozóipari központként jellemeztünk. Tiszaújváros, Hatvan, a járszági kisvárosok, Komárom, Paks eddig is kiemelkedtek, jelentős kivételek között említhető a hatalmas zöldmezős beruházás révén hirtelen ipari központtá előlépett Rácalmás, és a negatív mérlegét jelentősen javítani képes Oroszlány. A nagy vesztesek között vannak (még mindig) pozitív mérlegű települések is: Balatonfűzfő, Sárvár, Kisvárd, Záhony. Általában negatív a változás iránya az Alföld középső térségeiben, és nagyon egységesen lefelé mozdulnak el a

„kapuvárosok” a horvát, a szerb és a román határok mentén, valamint a nyugat-dunántúli kisvárosok (Kőszeg, Kapuvár, Csorna, Jánossomorja). Az okok e két utóbbi csoport esetében eltérnek egymástól, a határmentiségből fakadó kapuvárosi jelentőség-többlet erőteljes mértékben devalválódott a vizsgált évtizedben, míg a nyugati határszélhez közel az európai szabad munkaerőmozgás érezteti hatását.

2. ábra

**A munkaerő-ingázási mérleg 2001 és 2011 közötti változása
a vizsgált kisvárosokban**

Change in the labour commuting balance of observed small towns
between 2001 and 2011

Az 1. táblázatban összefoglaltuk a munkaerő-ingázási mérleg, a beingázók arányának és szerepének jellemzőit. A kategóriahatárok ugyan önkényesek, ugyanakkor az így lehatárolt csoportok kellően jelentős különbségeket mutatnak ahhoz, hogy ne vessük el őket teljesen. Mindössze 25 olyan kisváros van, ahol a beingázók aránya eléri vagy meghaladja az összes ottani foglalkoztatott felét – ezek szinte kivétel nélkül vagy jelentős feldolgozóipari központok, vagy fürdővárosok –, de még közülük is hat településnek negatív az ingázási mérlege (például Herend tipikus példája a mindkét irány-

ban jelentős ingázást bonyolító településeknek, ahol a munkahelyek strukturális kereslete és kínálata messze esik egymástól). Egy átlagos kisváros foglalkoztatottainak 25–50%-át adják a bejárók, de a kisvárosok közül csak a nagyobbakra és a jelentősebbekre (többségükben a dunántúliakra) jellemző pozitív mérleg. Aránylag jelentéktelennek tekintettük a térségi foglalkoztatásban betöltött szerepét a 25%-os határ alatti kategória kisvárosainak, közöttük jelentős részben találhatók kisebb-nagyobb alföldi (mező)városok, továbbá néhány mély krízisből kilábalni nem képes térségi központ, valamint egykor szebb napokat megélt települések, például Komló.

1. táblázat

A kisvárosok csoportosítása a be- és kiingázók aránya szerint, 2011

Grouping of small towns by the proportion of incoming and outgoing commuters, 2011

Megnevezés	Kiingázók aránya a beingázókhoz viszonyítva		
	100% alatt	100–200% között	200% felett
	A beingázók száma meghaladja a helyi foglalkoztatottak 50%-át		
Települések száma	19	6	
Átlagos népességszám	6 350	6 147	
A beingázók egy településre jutó átlagos száma	2 498	1 225	
Példák, jellegzetes típusok	Fürdővárosok (Hévíz, Bük, Balatonföldvár) és feldolgozóipari központok (Tab, Hatvan Mór, Tiszaújváros)	Néhány ipari (Herend, Lőrinci) és üdülő (Velence) település	Nincs ide sorolható kisváros
	A beingázók száma a helyi foglalkoztatottak 25–50%-a		
Települések száma	57	42	31
Átlagos népességszám	12 143	6 693	6 967
A beingázók egy településre jutó átlagos száma	2 150	4 646	2 250
Példák, jellegzetes típusok	Tradicionális kisvárosok (Körmend, Bonyhád, Szerencs, Balassagyarmat, Nyírbátor), kisebb központok (Mágocs, Lenti), kisebb üdülőtelepülések (Balatonboglár), kisvárossá fogvatkozott (egykori) iparvárosok (Ajka, Kazincbarcika)	Tradicionális kisvárosok (Tapolca, Kőszeg), kisebb központok (Gyöngyös, Szendrő, Óriszentpéter, Vaja)	Agglomerációperemi települések (Adony, Albertirsa), kisebb dunántúli (Pannónhalma, Szentlőrinc, Zalalövő) és alföldi kisvárosok (Örkény, Nyírtelek, Tápiószecske)

(Táblázat folytatása a következő oldalon.)

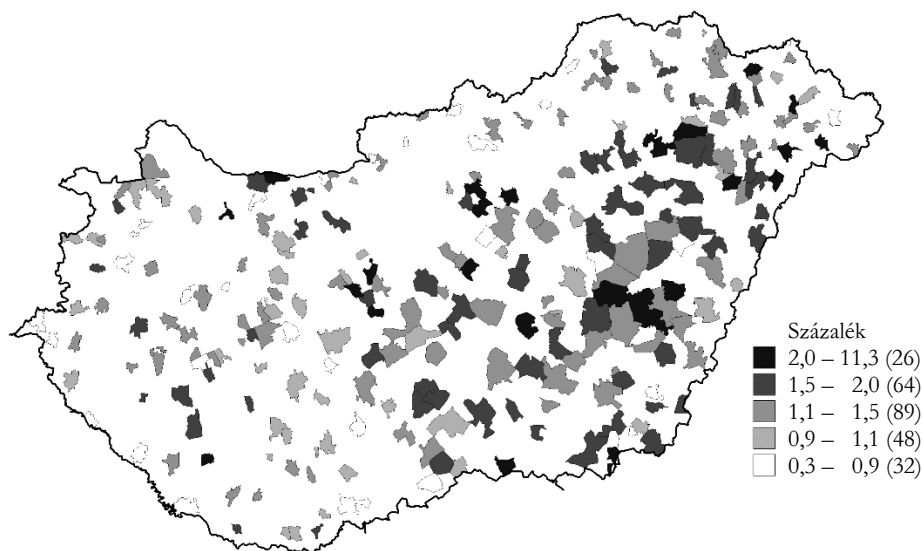
(Folytatás.)

Megnevezés	Kiingázók aránya a beingázókhoz viszonyítva		
	100% alatt	100–200% között	200% felett
	A beingázók száma a helyi foglalkoztatottak kevesebb mint 25%-a		
Települések száma	6	30	68
Átlagos népességszám	15 787	9 788	7 925
A beingázók egy településre jutó átlagos száma	535	1 913	2 234
Példák, jellegzetes típusok	Tradicionális, kelet-magyarországi kisvárosok (Csongrád, Sárospatak, Kiskunhalas, Berettyóújfalu)	Kisebb alföldi kisvárosok (Kaba, Nádudvar, Mezőtúr, Nyírlugos), egykori jelentős mezővárosok (Karcag, Kiskunfélfegyháza), leszakadó térségek kisebb központjai (Csurgó, Barcs, Gönc, Putnok)	Kisebb alföldi kisvárosok (Izsák, Kenderes, Komádi), egykori jelentős mezővárosok (Békés, Nagykőrös), leszakadó térségek kisebb központjai (Enying, Cigánd), ipari funkciójukat elvesztett kisvárosok (Simontornya, Komló, Borsodnádásd)

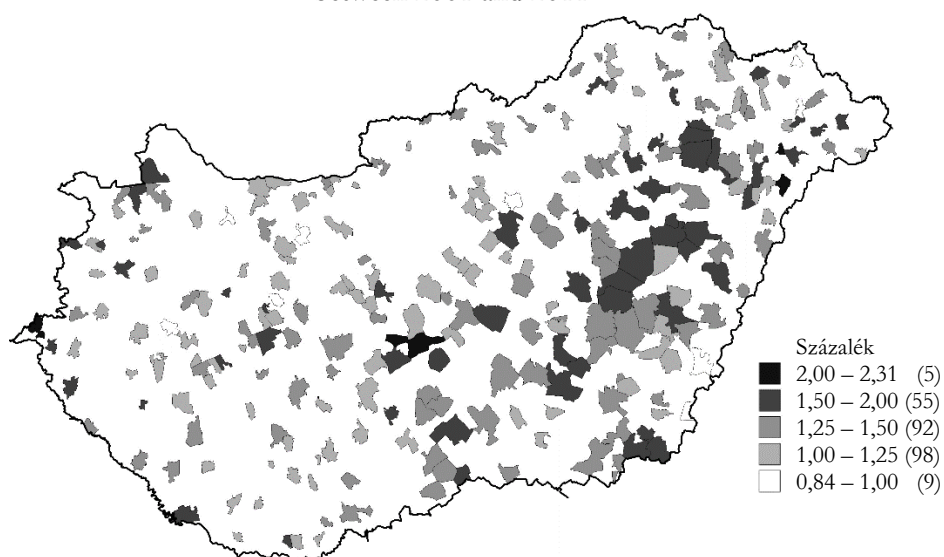
A be- és a kiingázás változása

A be- és a kiingázás változásának külön-külön történő vizsgálata (3. és 4. ábra), nem feltétlenül mutatja az általunk feltételezett szimmetriát. A két adatsor közötti korreláció kifejezetten gyenge ($-0,11$), többek között 16 olyan település van, ahol a be- és a kiingázás is legalább 50%-os növekedést mutatott (ezek egyetlen kivétellel a Tiszántúlon találhatók). Olyan kisváros viszont nincs, ahol mindkét mutató csökkent volna (eleve mindössze 9 településen csökkent a kiingázók száma). A két adatsor mediánja lényegében megegyezik (1,29), átlagok tekintetében a beingázás néhány kiugró érték következtében valamivel előbbre jár. Összességében megállapíthatjuk, hogy a legjellemzőbb folyamat az Alföld középső térségeinek növekvő integrációja, amely viszonylag kevésbé differenciált módon megy végbe (nincsenek határozott központok és hierarchia). Máshol azonban és főként a Dél-Dunántúlon ez az integráció sokkal lassabb, a kisvárosok eleve sokszor közel egyensúlyi helyzetben vannak, ahonnan nem nagyon mutatnak számottevő előrelépést. Körükben szinte teljesen hiányzik az a kö-zépvárosi jellegű hierarchiaszint, amely fogadná a kisvárosi elingázókat, vagy vetély-társa, alternatívája lenne azoknak a falvak munkaerőpiaci kínálatának megszerzésében.

3. ábra

A beingázás 2001 és 2011 közötti változása a vizsgált kisvárosokbanChange in number of incoming commuters to the observed small towns
between 2001 and 2011

4. ábra

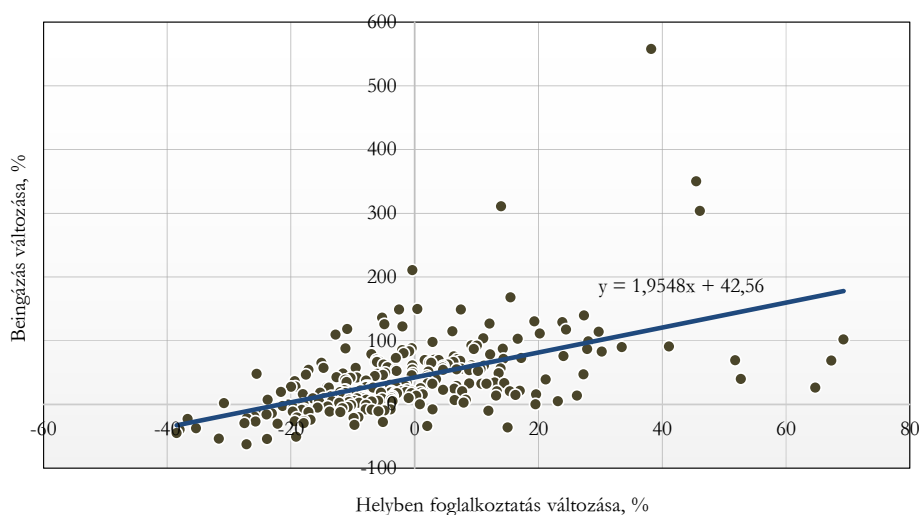
A kiingázás 2001 és 2011 közötti változása a vizsgált kisvárosokbanChange in number of outbound commuters from the observed small towns
between 2001 and 2011

A kisvárosok beingázóinak és helyben foglalkoztatottainak összehasonlítása (5. ábra) azt mutatja, hogy e két adatsor között közepesen erős korreláció van. Ezek alapján úgy tűnhet, hogy a kisvárosokban a helyben történő foglalkoztatás növekvő aránya hasonló mértékben gyarapodó beingázással jár együtt, ez pedig egyértelműen arra utal, hogy vonzáskörzetüket megerősítették a két népszámlálás közötti időszakban. Az adatsor elemzése során azonban figyelemre méltó volt a kisvárosok egy bizonyos csoportja esetében, hogy bár a beingázás növekedett a vizsgált évtizedben, a helyben foglalkoztatás ellenben csökkent, ami egészen más következtetésekhez vezethet. Egyfelől a növekvő beingázás a kisváros központi szerepének és térségi integráló jellegének erősödését mutatja, másfelől viszont a helyi foglalkoztatottak csökkenő aránya már inkább arra enged következtetni, hogy a növekvő térségi integrációban a kisváros és a vidék párhuzamos zsugorodása megköveteli a belső kommunikáció növekedését, ugyanis a kisváros 2001-ben létező munkahelyeit saját lakosságával (annak zsugorodása miatt) már nem tudja feltölteni. Így feltételezhetjük, hogy a kisvárosok központi szerepének növekedése elsősorban saját maguk és vonzáskörzetük zsugorodásának következménye. Adatbázisunkban a kisvárosi állomány mintegy 100 eleme mutatta ezt a tendenciát. Jelen tanulmány keretei nem engedik meg, hogy ezt a folyamatot mélyebben vizsgáljuk, de egy további kutatás alapját képezheti.

5. ábra

A helyben foglalkoztatás és a beingázás 2001 és 2011 közötti változása a kisvárosokban

Changes in local employment and inward commuting
in small towns between 2001 and 2011

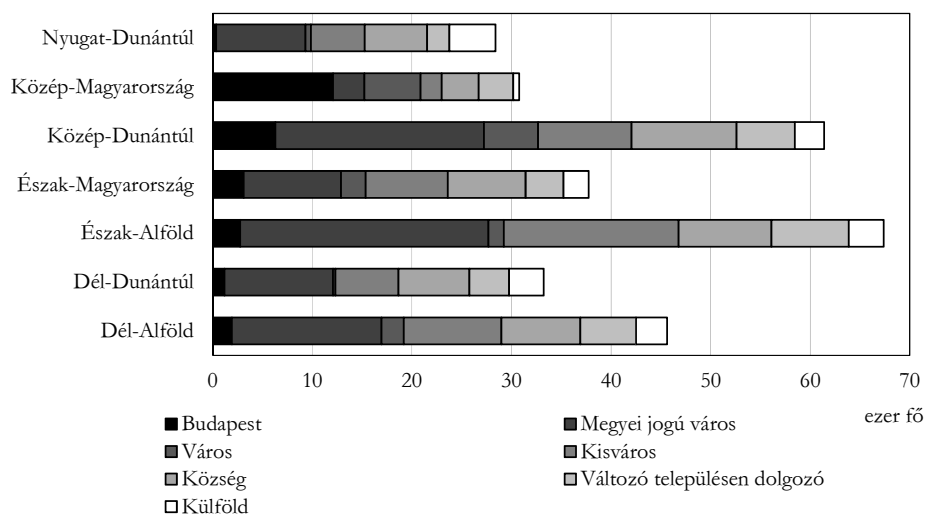

A kapcsolatok erőssége a legtöbb esetben mind abszolút, mind relatív értelemben elmarad a nagyvárosokat övező gyűrűk intenzitásától, hiszen a kisvárosok nagy része nem rendelkezik olyan mennyiségű munkahellyel, amely a környező falvak munkaerőpiaci integrációját a megyeszékhelyekhez hasonló szintre lenne képes növelni. A megyeszékhelyek munkaerőpiaci vonzása ugyanakkor így gyengébbnek mutatkozik, mint például a helyi munkaerőpiaci vonzáskörzetek módszerével kimutatott (Pénzes et al. 2014). Ezzel együtt az is megfigyelhető, hogy a bejárók (és persze a helyben dolgozók) száma erősen ($r^2=0,84$, 0,01%-os szignifikanciaszinten) összefügg az 50 főnél többet foglalkoztató vállalatok jelenlétével (jóval erősebben, mint az összes foglalkoztatóra számított érték). Tehát azok a települések, amelyeken relatíve nagy vállalatok kínálnak munkalehetőséget, nagyobb térségi szerepet képesek betölteni. Ez részben annak következménye, hogy a nagyobb foglalkoztatók munkaerőigénye viszonylag homogén, és ezt a kisváros már nem tudja kielégíteni, így a környező falvak szabad kapacitásait szívja fel.

6. ábra

A régiók kisvárosaiból kiingázók céltelepülések szerint, 2011

Outgoing commuters from small towns of the regions by destination, 2011

Marginálisan témája ugyan jelen vizsgálatunknak, de a kisvárosokból történő kiingázás egyik fontos elemét képezik annak céltelepülései, ugyanis bemutatják a napi térpályák irányait és intenzitását. Ha figyelembe vesszük, hogy a kisvárosokba java-részt községekből ingáznak be, akkor azt is megállapíthatjuk, hogy ezek a települések egyfajta „átjáróházként” funkcionálnak: a falusi népesség foglalkoztatásán túl a nagyobb, főként megyei jogú városok alvótelepüléseként működnek. Megfigyelhető ugyanakkor a községekbe való ingázás jelentős aránya, amivel kapcsolatban feltevé-sünk szerint a képzett munkaerő – például mezőgazdaságba, hivatalokba és iskolákba történő – kiáramlása játssza a főszerepet.

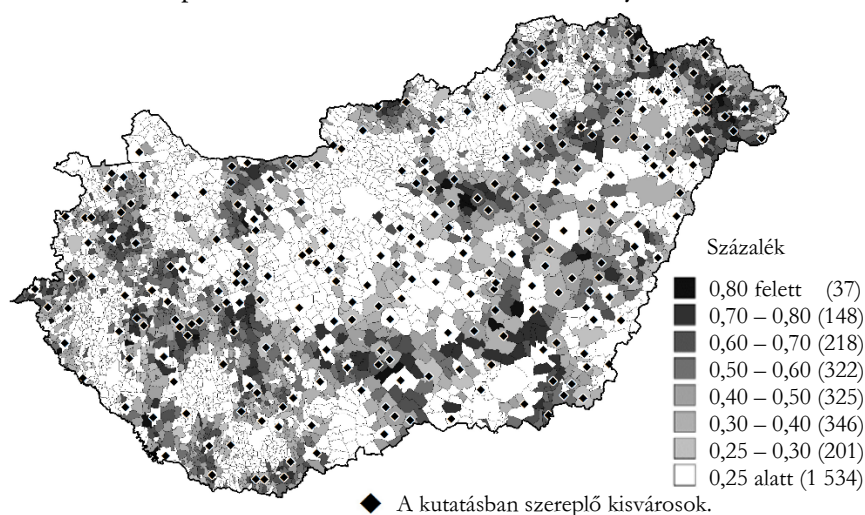
A kisvárosi vonzáskörzetek elemzése

A folyamatot a másik oldalról nézve az adatbázis lehetővé teszi azt is, hogy megvizsgáljuk a kisvárosok jelentőségét az egyes vonzott települések szemszögéből. A 7. ábra a vizsgált kisvárosok mint ingázási célpontok jelentőségét mutatja a többi település szempontjából. Mintegy a vizsgált jelenség „negatívjaként” élesen rajzolódnak ki a nagyvárosi vonzáskörzetek legintenzívebb övezetei. A kisvárosok alapvetően az ország északkeleti szegletében emelkednek ki, valamint – nem meglepő módon – a Balaton térségében, továbbá az ország vezető feldolgozóipari térségének Mórától Komáromon át Látatlanig húzódó vidékén (Esztergom még markánsabbá tenné ezt a térséget, de nem szerepelt a vizsgált kisvárosok között).

7. ábra

A kisvárosokba beingázók aránya településenként, 2011

Proportion of commuters to small towns by settlement, 2011

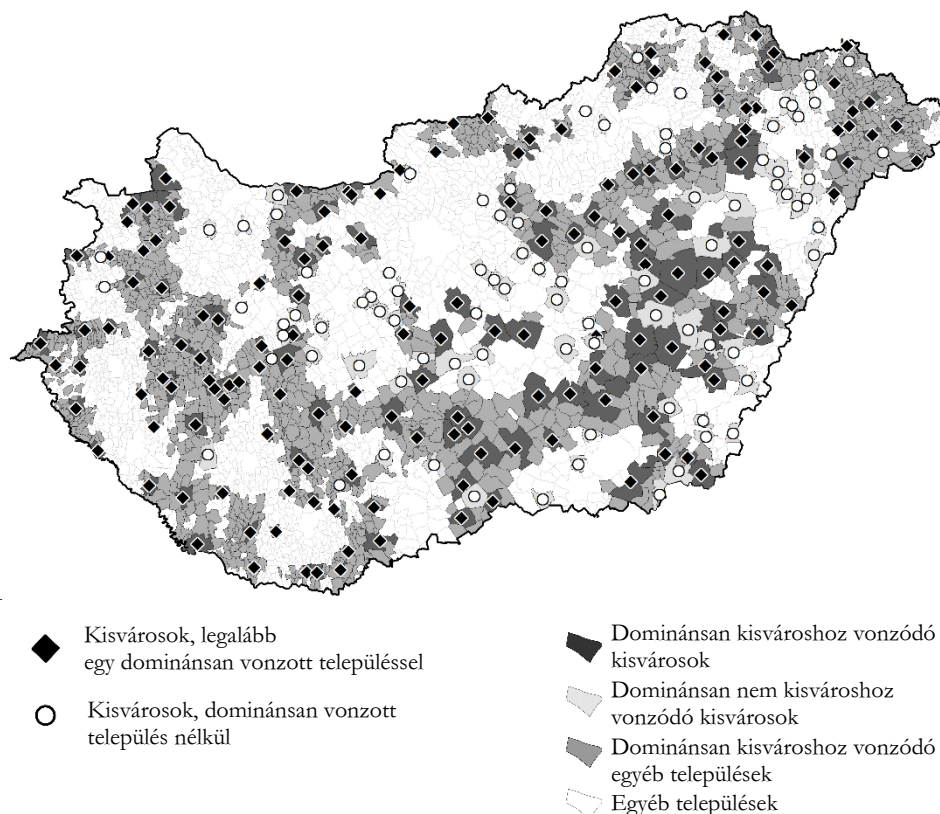
A 7. ábránál talán valamivel könnyebben áttekinthető térképet kapunk, ha a 8. ábra szerint a kisvárosok munkaerőpiaci vonzáskörzetét más módszerrel mutatjuk be. Vizsgálatunkban azokat a településeket tekintettük a kisvárosokhoz ingázási szempontból elsődlegesen kötődőnek (vagyis az elsődleges kisvárosi vonzáskörzetek részének), amelyeknél valamely kisváros volt a legnépszerűbb ingázási célpont, továbbá ez a kisváros az összes ingázó legalább 25%-át vonzotta, minimum 10 főt. Összesen 1223 ilyen település található az országban, egy részük maga is a vizsgált kisvárosok közé tartozik (tipikusan azonban a kisvárosok szempontjából a legközelebbi megyeszékhely jelenti a legfontosabb igazodási pontot). Ez az 1223 település összesen 167 kisvároshoz tart, vagyis a kisvárosoknak csak a szűk kétharmada rendelkezik legalább egy olyan vonzott településsel, ahol elsődleges foglalkoztatási központnak tekinthető. Megfordítva: közel 100 olyan kisváros van, ahol a vonzott települések száma nulla. A 8. ábra azt szemlélteti, hogy a „vonzáskörzet nélküli” kisvárosok döntő többsége

nagyvárosi zónák peremén található: mindenekeelőtt Budapest tágabb térségében (M5-tengely, Tápió-völgye), Nyíregyháza, Debrecen, Szeged és Békéscsaba vonzókörzetében. Van néhány – és fontos hangsúlyozni, hogy tényleg csak néhány – kivétel, ahol egyébként a magasabb hierarchiaszintű központ közelségének hiánya indokolhatná az érintett kisvárosok jelentősebb szerepvállalását. Ilyen például Nagybajom Somogy, Tét Győr-Moson-Sopron vagy Bélapátfalva Heves megyében. Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy alkalmazott módszerünk jelentős mértékű torzítást okoz, hiszen például Herend annak ellenére „nullás”, vagyis önmagán kívül egyetlen más településnek sem elsődleges „munkaadója”, hogy mintegy 800 beengázóval büszkélkedhet. Ez arra enged következtetni, hogy egyes települések munkaerőpiaci jelentőségének leírásában az elsődleges ingázási körzetek vizsgálata némelykor cserben hagyja a kutatót.

8. ábra

A dominánsan kisvárosok által vonzott települések, 2011

Settlements in the dominant attraction zone of small towns, 2011

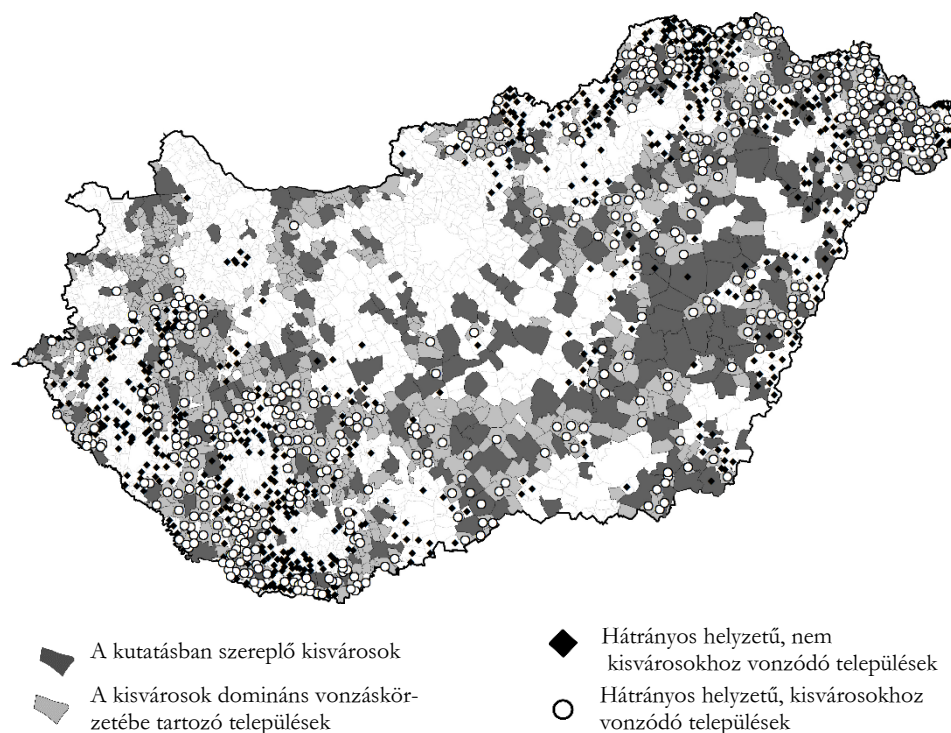

Az elsődlegesen kisvárosokhoz vonzódó települések köre ugyanakkor egy sajátos mintázatot jelöl ki az ország térképén. Lényegében egy kettős gyűrűt, amely a domináns térszerkezeti tengelyek inverzeként jön létre, egyrészt a főváros tágabb térsége és a regionális központok alkotta külső gyűrű között, másrészt ezen külső gyűrű és az országhatár között, abszolút perifériális helyzetben. Különösen a Dunántúlon követhető kiválóan nyomon ez az alakzat, amelyben a belső perifériákon olyan, kiemelkedően fejlett és dinamikusan fejlődő települések játszanak jelentős szerepet a térségi foglalkoztatásban, mint Celldömölk, Sümeg, Zalaszentgrót, Marcali, Sásd, Mágocs, Gyöngyös vagy Tamási. Nagyon csábító a gondolat, hogy a kisvárosi munkaerőpiaci dominanciát az elmaradottsággal kapcsoljuk össze, de az egyezés csak viszonylagos (9. ábra).

9. ábra

A kisvárosok domináns vonzáskörzete és a hátrányos helyzetű települések, 2011

The dominant attraction zone of small towns and disadvantaged settlements, 2011

„A kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről” című 105/2015. (IV. 23.) kormányrendeletben felsorolt, „társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett”, illetve „jelentős munkanélküliséggel

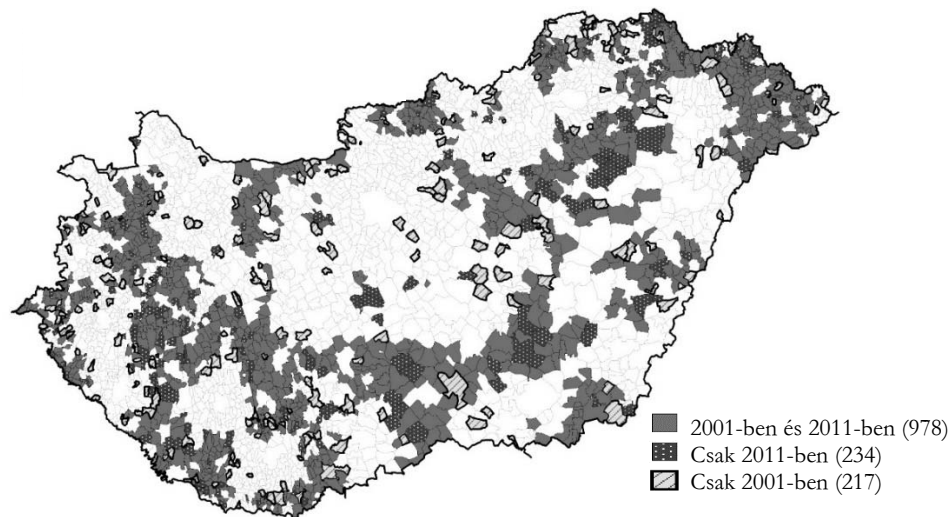
sújtott” településeknek mintegy fele tartozik csak az elsődlegesen kisvárosok által vonzott körbe. Szám szerint 1223-ból 569, vagyis ennek megfelelően van 654 olyan település is, amelyek a kisvárosok vonzáskörzetében vannak, de nem tartoznak a támogatott körbe. E kategóriák térképi ábrázolása azonban inkább megerősíti az előző feltételezésünket, semmint cáfolná. A két kategória egybeesése a Dél-Dunántúlon és az ország északkeleti részén jellemző. A szintén kisvárosok által dominált észak-dunántúli térségekben aránylag kevés a támogatott település, de ezek a területek látványosan egybeesnek a régióban leírt, belső perifériának tekinthető, a közép- és nagyvárosok tekintetében „városhiányos”, gyengén urbanizált térséggel (Csapó–Kocsis 1997). Jól megfigyelhetők a Kaposvár és a Pécs körül kialakult gyűrűk, ahol a nagyváros vonzásának peremzónájában már hátrányos helyzetű településeket találunk, attól tovább távolodva pedig a kisvárosok (Szigetvár, Sellye, Siklós, Sásd, illetve Kadar-kút, Marcali, Lengyeltóti és Igal) zónájába átcúsuló, szintén (részben) hátrányos helyzetűeket. Nem képesek a kisvárosok ugyanakkor dominánssá válni olyan, szintén elmaradott térségekben, mint a román határ közelében található keleti perem (Debrecen, Békéscsaba tágabb térségei), valamint a szlovák határnak a Salgótarjától keletre fekvő része (Putnok és Sátoraljaújhely körzete kivételével).

Maguk a vonzáskörzetek meglehetősen stabilak, legalábbis a 2001 és a 2011 közötti változások viszonylag szerény mértékűek, mert ugyan közel hatodik kicserélődött, de a ki- és bekerülő települések száma közel egyensúlyban volt. Egy-egy kisvárosra vetítve általában igen csekély mértékű az átrendeződés, a kisvárosok közel felénél egyáltalán nem volt változás az elsődlegesen vonzott települések számában, a további mintegy száz esetben csak egy-két település került ki- vagy be a vonzott körbe. Szignifikáns növekedést Marcali (12), Ajka (10), Sátoraljaújhely (9), Balassagyarmat (7), Tiszaújváros (6), Hatvan és Sárospatak (egyenként 5) esetében könyvelhetünk el. A skála másik végén Kőszeg és Pásztó (egyenként –5), Mór (–6), Encs és Fonyód (egyenként –7) állnak. Messzemenő következtetést levonni ezekből az adatokból túlzott merészség lenne, de annyit talán megkockáztathatunk, hogy inkább a népesebb kisvárosok vonzáskörzete bővült (tovább), de a két változó közötti kapcsolat korrelációja gyenge ($r^2=0,2$). Feltűnő ugyanakkor a korrelációs együttható igen alacsony (alig 0,01) értéke abban az esetben, ha a 2001-ben vonzott települések számát és azok 2001 és 2011 közötti változását vetjük össze. Vagyis e tekintetben megállapíthatjuk, hogy nem volt jellemző a nagyobb vonzáskörzetek további növekedése. Ennek részben az az oka, hogy a kiterjedt vonzáskörzettel rendelkező kisvárosok közül a legtöbb (például Szigetvár, Fehérgyarmat, Lenti, Mátészalka, Bonyhád, Kiszárda stb.) olyan aprófalvas, kevésbé fejlett térség központja, ahol csekély az esély a központi kisváros dinamikus növekedésére. Ezt megerősíti az a tény is, hogy az 50 főnél több foglalkoztatottal rendelkező, nagyobb foglalkoztatónak tekinthető cégek jelenlétével sem függ össze a vonzáskörzetek mérete.

10. ábra

A dominánsan kisvárosok által vonzott települések, 2001-ben és 2011-ben

Settlements in the dominant attraction zone of small towns in 2001 and in 2011

Ha a változásokat térképre visszük (10. ábra), akkor egyértelműen kirajzolódik a folyamat homogenizáló jellege. A 2001-ben még kisvárosokhoz kötődő települések közül a szigetszerűen a nagyvárosi zónák belsejében, illetve a kisvárosi zónák peremén lévő települések kerültek ki 2011-re. 17 olyan kisváros van, amely elsődleges vonzókörzet nélkül maradt (de tegyük hozzá, hogy minden ilyen esetben egy vagy két vonzott település került csak ki a körből). Néhány kivételtől (Balatonfűzfő, Velence) eltekintve kis méretű, kevés funkcióval rendelkező, periférikus térségben fekvő városok (Balkány, Dombrád, Létavértes, Mezőhegyes, Vésztő), vagy pedig egy dinamikusabb nagytérség árnyékában lévő, „problémás” városok (Enying, Csepreg, Bábolna, Tolna). A „bekerülő” települések többsége meglévő, viszonylag egységes zónák belsejében található – elsősorban az Alföldön. Némely esetben e zónák koncentrikus, jelentős bővülése is kimutatható, például a sikeresen szerkezetváltó (vagy ipari funkcióit 2011-ig sikeresen átmentő?) Ajka, illetve Sátoraljaújhely térségében.

Konklúziók és kitekintés

Elemezve a kisvárosoknak az ingázásban betöltött, változó szerepét, nagyon nehéz a sok esetben ellentmondásos eredményekből valamiféle egységes, koherens következtetés-rendszert levonni. Fő célunk az volt, hogy a 2001 és a 2011 közötti változásokból következtessünk tágabb értelemben vett kutatási témánk, a kisvárosok fejlődésének irányára, annak ütemére, a településrendszerben elfoglalt pozíciójuk és szerepkörük változására. Kiinduló hipotézisünk pedig az volt, hogy a kisvárosok demográfiai

értelemben vett hanyatló pályára kerülése, zsugorodása egyértelműen tükröződik térségi foglalkoztatási szerepük visszaszorulásában.

Ezt a hipotézist nem sikerült egyértelműen igazolni, sőt, legfontosabb megállapításaink inkább cáfolják azt, és az a végkövetkeztetésünk, hogy a kisvárosok 2001 és 2011 között tulajdonképpen megőrizték foglalkoztató szerepköreik döntő többségét. Ennek háttérében véleményünk szerint a következő tényezők állhatnak:

- (1) Alacsony volt a bázis, azaz az a szerepkör, amelyet az 1990 és a 2001 közötti időszakot, kiemelten pedig ez utóbbi népszámláláshoz kapcsolódó adatokat elemezve korábbi munkáinkban megállapítottunk, eleve jóval kevésbé volt jelentős az előzetesen feltételezhetőnél. A kisvárosok többsége – vizsgálatunk szerint mintegy kétharmada – nettó munkaerő-kibocsátó, de ez az arány már 2001-ben is jellemző volt. Az egyenleg romlása, amely a két időpont között bekövetkezett, egyfelől aránylag szerény, 1,2%-pontos, másfelől tipikusan a kiingázás dinamikus növekedéséből fakad.
- (2) A kisvárosokba irányuló beingázás önmagában igen dinamikusan, több mint 26%-kal növekedett a vizsgált évtizedben. Ez jelentősen meghaladja a foglalkoztatás általános bővülésének ütemét és növekvő szerepét. Bár, mint a mérlegből láttuk, éppen csak hogy változatlan súlyt kölcsönöz a vizsgált településeknek, vagyis az intenzíven integrálódó térségi munkaerőpiacnak csak másodlagos haszonélvezői voltak. Ugyanakkor az integrációban való előrelépés megkérdőjelezhetetlen, 2011-ben a kisvárosok maguk is sokkal szorosabban kapcsolódtak a térségi hálózatokhoz, mint 2001-ben. Ezt a tényt a zsugorodással – véleményünk szerint – együtt járó dezintegrációval tökéletesen ellentétes folyamatnak tekinthetjük.
- (3) Lényegében változatlan maradt azon települések száma (és többé-kevésbé a köre is), amelyek elsődlegesen a kisvárosokhoz kötődnek. Ebben a tekintetben egyáltalán nem mutatható ki még az a visszaszorulás sem, amely az egyenleg-romlásból és a nagyvárosokkal szembeni pozícióvesztésből esetleg várható lenne. Ez a térségi kapcsolatok hosszú távú stabilitására hívja fel a figyelmünket, és talán arra is, hogy a kisváros a vidék fejlődésének még most is a legfontosabb, „vállalható kompromisszuma”.

Fontosnak tartjuk ugyanakkor hangsúlyozni, hogy fenti megállapításaink a kisvárosok egy bizonyos csoportjára nem tűnhetnek helyesnek. A vizsgált mintában szereplő városok azon részénél, ahol a beingázók aránya jelentősen nőtt 2001 és 2011 között, és ezzel egyértelműen megerősítették térségi szerepüket, a helyben foglalkoztatottak aránya ellenben csökkent, ebből pedig már egy egészen más következtetést vonhatunk le. Habár a kisváros térségi szerepe, a térségi integráció szintje a magasabb munkaerővonzó hatással növekedett, maga a város, ami jellemzően egyébként demográfiai zsugorodással jellemezhető, nem termelt ki több munkahelyet. Feltételezhetjük tehát, hogy a kisvárosokban 2011-ben ugyanazokat a munkahelyeket töltik be, ugyanannyian, mint 2001-ben, csupán a kisvárosok helyi, demográfiai erőforrásai

csökkentek időközben, és az így fellépő munkaerőhiányt pedig a vonzáskörzetükből tudták pótolni. Lényegében tehát a kisváros és a vidék hanyatlása tovább folytatódik, azzal a különbséggel, hogy integráltabban a város vonzáskörzetével.

A kisvárosok csökkenő szerepével kapcsolatos előzetes hipotézisünket részben cáfoló tények mellett mégis vannak olyan jelek, amelyek óvatosságra intenek minket a vizsgált települések jövőbeni fejlődési pályáit illetően.

Az egyik ilyen, az elemzésekből kirajzolódó tény, hogy a valódi munkaerővonzó képesség csak igen koncentráltan jelenik meg, voltaképpen csak a vizsgált kisvárosok mintegy egytizede tekinthető nagyobb térségi szempontból is jelentős foglalkoztatónak. Óvatosságra adnak okot a felhasznált adatok is. Az utóbbi évek folyamatai ugyanis egyfelől rendkívül ellentmondásosak voltak a hazai munkaerőpiacon és hektikus változásokat indukáltak (vagyis a vázolt kép ma már bőven „történetinek” tekinthető). Másfelől hiányzik az elemzés „kvalitatív lába” abban az értelemben, hogy nem vizsgáltuk a ki- és beigázó foglalkoztatottak képzettségét vagy a betöltött munkakörök milyenségét. A kisvárosi kiingázás növekedése ugyanis feltehetően nem egyenletesen érinti a munkavállalók minden csoportját.

Ugyanakkor lehetséges, hogy a kisvárosok oldaláról, legalábbis mennyiségi szempontból a keresletre és a kínálatra ható tényezők vélhetően középtávon kiegyenlítik majd egymást, de féltő, hogy ennek az egyensúlynak nem lesz pozitív hatása. Az egyik oldalon ugyanis a kisvárosi vállalkozások, különösen a nagyfoglalkoztatók számának csökkenése áll, de a kereslet jelentős mérséklését vetítheti előre bizonyos közszolgáltatások „racionalizálása”, leépítése, az „állam regressziója”, amelyekkel kapcsolatosan félelmek is érzékelhetők napjainkban. A másik oldalon ugyanakkor a munkaerőbázis prognosztizált apadása áll részben az előregedés, részben azonban az igen jelentős kivándorlási szándék miatt, amelyről Somogy megye kapcsán, kisvárosi vonatkozásban is például Kerese Tibor (2012) közölt figyelemre méltó adatokat. Vagyis hosszú távon a kisvárosokat kutatót talán leginkább érdeklő kérdés az, hogy ha a munkahelyek és a munkaerő – részben az itt elemzett térségi szerep erősödése révén – számát tekintve stabilizálódik is, nem bizonyul-e végzetesnek az a minőségi erózió, amelynek ördögi körében a képzetten rétegek elvándorlása és a kvalifikáltabb munkahelyek megszűnése okozhatnak problémát.

Köszönetnyilvánítás

Pirisi Gábor munkáját az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta.

IRODALOM

- BARTA, G. (2002): *A magyar ipar területi folyamatai, 1945–2000* Budapest–Pécs, Dialóg–Campus.
BELUSZKY P. (1999): *Magyarország településföldrajza* Dialóg–Campus, Budapest–Pécs.

- BELUSZKY, P.–GYÖRI, R. (2006): A magyar városhálózat funkcionális versenyképessége In: HORVÁTH, Gy. (szerk.): *Régiók és települések versenyképessége* pp. 236–293. MTA RKK, Pécs
- BELUSZKY, P. (2007): Magyarország ipara a századelőn In: BELUSZKY, P. (szerk.) *Magyarország történeti földrajza* pp. 396–444., Dialóg–Campus, Budapest–Pécs
- BIHARI, ZS.–KOVÁCS, K. (2006): Lejtők és csúszdák, avagy a foglalkoztatási esélyek térbeli egyenlőtlensége az ezredfordulón *Tér és Társadalom* 20 (4): 49–66.
- CSAPÓ, T. –KOCIS, Z. (1997): A várossá nyilvánítás elvi kérdései, potenciális városok az Északnyugat-Dunántúlon *Tér és Társadalom* 11 (1): 183–196.
- DÖVÉNYI, Z. (2009): „Város az, ami magát annak nevezi” Tűnődések Tóth József tanulmánya kapcsán *Területi Statisztika* 49(1): 3–7.
- ELSASSER, H. (1998): Ist eine Kleinstadt mehr als eine kleine Stadt? In: MUNDUCH, E. M.–SPIEGLER, A. (eds.) *Kleinstädte. Motoren in ländlichen Raum. Tagungsband anlässlich des ersten mitteleuropäischen Kleinstadtsymposiums in Murau.* pp. 10–18. Österreichisches Kuratorium für Landtechnik und Landentwicklung, Wien.
- FERENCsik, I (2007): A regionális policentrikus városrendszer stratégiája a kelet-közép-európai gazdasági integrációs zónában *Falu Város Régió* 9 (3): 55–59.
- HARDI, T. (2015): A munkaügyi ingázás területi mintái Észak-Dunántúlon *Területi Statisztika* 55 (2): 122–141.
- HORECZKI, R. (2014): A kisvárosok ipari átalakulása a XX. században *Köztes-Európa Társadalomtudományi Folyóirat - A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei B Sorozat* 6 (1): 135–142.
- JEŽEK, J. (2011): Small towns attractiveness for living, working and doing business. Case study the Czech Republic In: JEŽEK, J. - KANKA, L. (eds.) *Competitiveness and Sustainable Development of the Small Towns and Rural Regions in Europe* pp. 4–11., University of West Bohemia in Pilsen, Centre for Regional Development Research, Plzen.
- KERESE, T. (2012): *Somogy megye településrendszerének fejlődése térszerkezeti és demográfiai aspektusból.* PhD-értekezés, PTE Földtudományok Doktori Iskola, Pécs.
- KISS, J. P.–SZALKAI G. (2014): A foglalkoztatás területi koncentrációjának változásai Magyarországon a népszámlálások ingázási adatai alapján, 1990–2011 *Területi Statisztika* 54 (5): 415–447.
- KONECKA-SZYDŁOWSKA, B.–ZUZANŃSKA-ŻYŃSKO, E.–SZMYTKIE, R. (2010): Role of services in the economies of small towns of Silesia region and Wielkopolskie voivodehip *Bulletin of Geography. Socio-economic Series* 14 (1): 51–62.
- KOVÁCS, Z. (2010): A szocialista és poszt szocialista urbanizáció értelmezése In: BARTA, GY.–BELUSZKY, P.–FÖLDI, ZS.–KOVÁCS, K. (szerk.): *A területi kutatások csomópontjai* pp. 141–157., MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs.
- KOVÁCS Z.–EGEDY T.–SZABÓ B. (2015): Az ingázás területi jellemzőinek változása Magyarországon a rendszerváltozás után *Területi Statisztika* 55 (3): 233–253.
- LAKATOS M.–KAPITÁNY G. (2015): A munkaerő napi mozgása (ingázása) és közlekedése Budapesten és a fővárosi agglomerációban, a népszámlálási adatok alapján I. rész *Területi Statisztika* 55 (6): 518–540.
- LETTRICH, E. (1965): *Urbanizálódás Magyarországon* Akadémiai kiadó, Budapest.
- MAJDÁN, J. (1995): Vasúti csomópontok településfejlesztő hatása a Dunántúlon In: MIKÓ, Z. (szerk.) *Mezőváros - kisváros* pp. 191–206., Csokonai Kiadó, Debrecen.

- MAJDÁNNÉ MOHOS, M. – STEFÁN, K. (2009): Die Entwicklungsbahn der Kleinstädte in Nord und Südtransdanubien am Beispiel von Tapolca und Bonyhád pp. 149–157., In: CSAPÓ, J. – AUBERT, A. (szerk.) *Differentiating Spatial Structures in the Central-European Region* PTE TTK FI, Pécs.
- MOLNÁR, E. (2015a): Martfű: egy cipőgyártó kisváros múltja és perspektívái *Földrajzi Közlemények* 139 (2): 132–146.
- MOLNÁR, E. (2015b): Az alföldi kisvárosok iparának átalakulása, Mezőtúr példáján In: TÉSITS, R.–ALPEK, B. L. (szerk.) *A mi geográfiánk: Tóth József emlékezete* pp. 421–431., Publikon, Pécs.
- NAGY, E.–TÍMÁR, J.–NAGY, G.–VELKEY, G. (2015): A társadalmi-térbeli marginalizáció folyamatai a leszakadó vidéki térségekben *Tér és Társadalom* 29 (1): 35–52.
- NAGY, G. (2007): Divergencia vagy konvergencia – az átmenet gazdasági térfolyamatainak mérlege földrajzos szemmel *Tér és Társadalom* 21 (1): 35–51.
- PÉNZES, J. (2013): A foglalkoztatottság, az ingázás és a jövedelmi szint összefüggései Északkelet- és Északnyugat-Magyarországon *Területi Statisztika* 53 (3): 202–224.
- PÉNZES J.–MOLNÁR E.–PÁLÓCZI G. (2014): Helyi munkaerő-piaci vonzáskörzetek az ezredforduló utáni Magyarországon *Területi Statisztika* 54 (5): 474–490.
- PIRISI, G. (2009a): Differenciálódó kisvárosaink *Földrajzi Közlemények* 133 (3): 315–325.
- PIRISI, G. (2009b): *Kisvárosok differenciált átalakulása az ezredforduló Magyarországon* PTE, Pécs.
- PIRISI, G. (2009c): Város vagy nem város? Dilemmák a formális és a funkcionális városfogalom kettőssége kapcsán *Területi Statisztika* 12 (1): 129–136.
- PIRISI, G.–TRÓCSÁNYI, A. (2015): Shrinking small towns in Hungary: the factors behind the urban decline in “small scale” *Acta Geographica Universitatis Comenianae* 58 (2): 131–147.
- RADVÁNSZKI, Á.–SÜTŐ, A. (2007): Helyi munkaerő-piaci rendszerek Magyarországon – Egy közép-európai transznacionális projekt újdonságai a hazai településpolitika számára *Falu Város Régió* 9 (3): 45–54.
- TÓTH, G. (2014): Az agglomerációk, településegységek lehatárolásának eredményei *Területi Statisztika* 54 (3): 289–299.
- TÓTH, J. (2008): Meditáció a városokról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról. Vitairat *Területi Statisztika* 48 (3): 237–244.
- TRÓCSÁNYI, A.–PIRISI, G.–MALATYINSZKI SZ. (2007): A célnál fontosabb a bejárat út. A várossá nyilvánítás gyakorlata Magyarországon *Falu Város Régió* 14 (3): 18–27.
- VAISHAR, A. (2004): Small towns: an important part of the Moravian settlement system *Dela* 21: 309–318.
- ZUZAŃSKA-ŽYŠKO, E. (2005): Economic Transformation of Small Silesian Towns in the Years 1990–1999 *Geographica Polonica* 78 (1): 137–150.